

## Znaczenie aktywności zawodowej dla jakości życia osób starszych

**Streszczenie:** Jakość życia osób starszych coraz częściej staje się przedmiotem dyskusji, zarówno na poziomie naukowym, jak i społeczno-gospodarczej polityki państwa. Szczególnie istotnego znaczenia w tej debacie nabiera praca, czy szerzej aktywność, osób starszych. Rolę porządkującą w opracowaniu przyjęła analiza jakości życia ze szczególnym uwzględnieniem pomyślnego starzenia, którego składowe w sposób bezpośredni i pośredni odnoszą się do aktywności zawodowej. Celem opracowania jest ukazanie związku pomiędzy aktywnością zawodową a jakością życia osób w wieku okołiemerytalnym.

Prowadzone rozważania skupiają się na kilku wybranych aspektach związanych z poruszonym tematem. Pierwsze zagadnienie dotyczy znaczenia dezaktywizacji zawodowej, również w odniesieniu do samego momentu przejścia w stan bierności, dla jakości życia osób starszych jako jednego z najpoważniejszych stresorów, co bezpośrednio wiąże się ze zjawiskiem mitologizacji emerytury. Kolejny nurt stanowi analiza związku pomiędzy stanem zdrowia a aktywnością jednostki. Prowadzone rozważania zmierzają do uznania pracy jako istotnego źródła kreującego jakość życia osób starszych, głównie ze względu na możliwość kontynuacji dotychczasowego stylu i struktury życia. Etapem kończącym jest podjęta próba scharakteryzowania „pracy”, która dla osób w wieku poprodukcyjnym ma często szerszy wymiar „zajęcia” (czyli zarówno pracy zarobkowej, wolontariatu, pomocy rodzinie i sąsiadom), niż powszechnie przyjęte definicje odnoszące się *stricte* do ekonomicznej strony wykonywania pracy.

**Słowa kluczowe:** jakość życia, aktywność zawodowa, pomyślne starzenie się

### The importance of professional activity for the quality of life of older people

**Summary:** The quality of life of older people becomes more and more popular as a subject of discussion at both the scientific and socio-economic state policy levels. Particularly important in this debate is the work, or in wider perspective – activity

of older people. The aim of this paper is to investigate a relationship between occupational activity and the quality of life of people in retirement age.

Ongoing discussion is focused on a few selected aspects. The first one gives information about the importance of deactivation, including the very moment of transition into inaction, on the quality of life as one of the most powerful stressors, which is directly connected with the "mythologisation of retirement". Another aspect was to analyze the connection between health and activity. Next considerations tend to recognize the work as a major source of building the older people quality of life, mainly due to the possibility of continuing the previous style and the structure of everyday life. Final part is an attempt to characterize the "work", which is for elder more understood as a "occupation" in meaning of a paid work, as well as volunteering, or family and neighbors helping, than the commonly use definition relating to the economic side.

**Key-words:** quality of life, professional activity, successful ageing

## 1. Wprowadzenie

Celem opracowania jest ukazanie związku pomiędzy aktywnością zawodową a jakością życia osób w wieku okołoemerytalnym. Konieczność ograniczenia lub całkowitego zaprzestania pracy prowadzi w konsekwencji do znacznych zmian, zarówno bezpośrednio (w związku z utratą dochodów), jak i pośrednio (w wyniku reorientacji relacji społecznych osoby biernej zawodowo). Dezaktywizacja zawodowa pociąga za sobą istotne zmiany również w samej strukturze składowych kształtujących jakość życia, a bardziej szczegółowo – proces pomyślnego starzenia się.

Kierunek przyjętej analizy kładzie nacisk na znaczenie pracy dla pomyślnego starzenia się, ze szczególnym uwzględnieniem konsekwencji klifowego przechodzenia w stan bierności zawodowej, aktywności dla utrzymania odpowiedniego poziomu zdrowia oraz pracy jako kontynuatora dotychczasowego stylu życia. Rozważania zostały uzupełnione o próbę definicji pracy w poszerzonym rozumieniu osób starszych.

Źródła służące za podstawę prezentowanych wywodów to przede wszystkim wybrane pozycje literatury przedmiotu dla przedstawienia zagadnień z punktu widzenia teoretycznego. Potwierdzeniem konstrukcji teoretycznych są natomiast raporty oraz publikacje wyników badań, realizowanych zarówno przez instytucje krajowe (tj. MPiPS, GUS), jak i międzynarodowych specjalistów zajmujących się poszczególnymi aspektami opisywanych zagadnień.

## 2. Pomyślne starzenie się a praca

Jakość życia osób w wieku poprodukcyjnym wyznaczana jest najczęściej poprzez szereg wzajemnie nakładających się na siebie czynników. Należy do nich zaliczyć przede wszystkim: względy finansowe, warunki bytowe, stan zdrowia, poczucie wartości oraz odgrywanie istotnej roli dla rodziny i dla społeczeństwa.

Mówiąc o znaczeniu pracy w życiu jednostki w perspektywie jej starzenia się, należy poruszyć niezmiernie istotny aspekt definiowania pomyślnego starzenia się z punktu widzenia kształtowania jakości życia. Terminologicznie, proces starzenia się jednostki ma charakter przede wszystkim chronologiczny. Natomiast pomyślność starzenia się odzwierciedla przede wszystkim odpowiedni poziom zdrowia oraz satysfakcji życiowej. Podstawowe elementy składające się na pomyślne starzenie się to [Babrick, Bonder, 2005]:

- niskie ryzyko choroby bądź niepełnosprawności,
- wysoka sprawność fizyczna i psychiczna,
- aktywne zaangażowanie w pracę.

Pomyślne starzenie się nabiera nieco szerszego znaczenia, kładącego nacisk na dodatkowe czynniki stanowiące podstawę satysfakcjonującego życia w starszym wieku, w perspektywie medycznej, jako zdrowie psychiczne i fizyczne z uwzględnieniem funkcjonalności danej osoby. Z kolei interpretacja psychospołeczna akcentuje możliwość wykorzystywania swojego potencjału, odczuwaną satysfakcję, dobrobyt w znaczeniu psychologicznym i społecznym, adaptacyjność, produktywność, czy poczucie kontroli nad własnym życiem [Bowling, 2008].

Wymienione składowe udanego starzenia się jednostek dotyczą zatem – zarówno pośrednio, jak i bezpośrednio – wykonywania pracy, przede wszystkim w znaczeniu jej kontynuacji w późniejszym życiu, również na tzw. emeryturze. Dezaktywizacja zawodowa zmienia rolę społeczną danej osoby z pracownika, czerpiącego dochody z pracy, do stanu, w którym osoba bądź pobiera świadczenia emerytalne (socjalne), bądź jej utrzymanie staje się zależne od innych osób (względnie instytucji)<sup>1</sup>. To natomiast silnie oddziałuje na posiadane relacje i zmienia obraz jakości życia osób w wieku poprodukcyjnym.

## 3. Mitologizacja emerytury

Analiza percepcji wartości pracy i emerytury, oraz odmiennego postrzegania poziomu i składowych jakości życia w zależności od aktywności bądź bierności zawodowej prowadzi do kolejnego wniosku dotyczącego występowania zjawiska „mitologizacji emerytury” [Marczuk, 2010]. Dość powszechnie obserwowany jest

---

<sup>1</sup> Podobnie kształtują się zmiany relacji w przypadku ograniczenia aktywności zawodowej np. osób przewlekle chorych [Cieślak, 2008].

pogląd dotyczący bardzo wysokiej oceny korzyści płynących z dezaktywizacji i pobierania świadczeń emerytalnych wyrażany przez osoby w wieku okołoemerytalnym, lecz jeszcze pracujące. Zostaje on zestawiony z istotnie odmiennym postrzeganiem bierności zawodowej przez osoby, które skorzystały z możliwości przejścia na emeryturę i przebywają na niej od dłuższego czasu.

W Polsce omawiane „gloryfikowanie” emerytury jest również widoczne. Wiąże się to z całym zbiorem elementów składających się na tzw. kulturę wczesnego wyjścia (*early-exit culture*). Jest ona charakterystyczna dla krajów, w których system socjalny, stosunki gospodarcze oraz kultura narodowa wytworzyły pogląd o bardzo wysokich korzyściach płynących z szybkiej (wczesnej) dezaktywizacji. Tworzeniu tej kultury sprzyjają czynniki płynące z otoczenia osób starszych, takie jak: szczodry system emerytalny, czy defaworyzujące podejście pracodawców. Niezmiernie istotną rolę w budowaniu omawianego przeświadczenia odgrywa samo nastawienie tej grupy wieku i wysoki poziom motywacji do wykorzystania sprzyjających warunków. Stąd też na pierwszym miejscu wśród przyczyn dezaktywizacji (46% respondentów) osoby biernie zawodowo wskazywały sam fakt osiągnięcia wieku uprawniającego do pobierania świadczeń emerytalnych, jak i w 24% korzystnych warunków finansowych [MPiPS, 2008b]. Potwierdzają to badania opinii społecznej [CBOS, 2007], gdzie respondenci w większości uważali, że przechodzenie na wcześniejszą emeryturę jest opłacalne dla pracowników, którzy skorzystali z takiej możliwości (24% odpowiedzi – zdecydowanie korzystne, 43% - korzystne). Co więcej, co drugi badany był zdania, że jest to również korzystne dla ogółu pracujących (1/3 była przeciwnego zdania) mimo, że w 47% ankietowanych zdawało sobie sprawę z niekorzystnych konsekwencji systemu wcześniejszych emerytur dla polskiej gospodarki.

Osoby najczęściej postrzegają poprodukcyjny okres życia pozytywnie [HSBC, 2006]. 2/3 Polaków, zgodnie ze średnią globalną, kojarzy emeryturę z satysfakcjonującym etapem życia. Analizując różnice pomiędzy krajami, należy z kolei wskazać na znaczne rozbieżności w odczuciach pomiędzy respondentami z nich pochodzącymi. W Polsce zdecydowanie największy odsetek odpowiedzi wskazywał (57%), że emerytura kojarzona jest przede wszystkim z czasem odpoczynku. Tak wysoki poziom wskaźnika zaobserwowany był jedynie w Malezji, a średnia wartość tej kategorii dla analizowanych 20 państw świata wyniosła 40%. Jako najważniejszą składową relaksu i odpoczynku na emeryturze Polacy wymieniają najczęściej możliwość spędzania czasu z rodziną (88% wskazań).

Podobnie kształtują się wypowiedzi badanych i ich wyobrażenie życia po zakończeniu aktywności zawodowej [Stec, 2008]. Osoby stosunkowo krótko przebywające na emeryturze często określają emeryturę jako „całoroczny urlop”, „relaks”, natomiast wraz z dłuższym okresem pozostawania biernym zawodowo coraz więcej wypowiedzi przybiera negatywny charakter. Okazuje się, że emerytura to przede wszystkim niewystarczające środki finansowe, zbyt dużo wolnego czasu, którego nie ma jak zagospodarować, głównie w wyniku braku pieniędzy. Rzeczywistość

zdecydowanie różni się zatem od pierwotnych oczekiwań co do jakości życia na emeryturze. Opisywana mitologizacja emerytury pokazuje, że tak duży rozdźwięk pomiędzy wyobrażeniem a odczuciami faktycznie występującymi prowadzi do bolesnych, a często traumatycznych, przeżyć. Jest to szczególnie dotkliwe dla mieszkańców dużych miast, których styl życia diametralnie zmienia się wraz z zaprzestaniem pracy. Odnosi się to przede wszystkim do utraconych kontaktów, znajomych i rodziny. Wielu z badanych nie potrafi odnaleźć się w nowej sytuacji życiowej, co dodatkowo przekłada się na obniżenie odczuwanej satysfakcji, a więc również poziomu jakości życia.

Dodatkowo, reorientacja życia, konieczna w momencie dezaktywizacji, jest jednym z najpoważniejszych stresorów w życiu jednostki [Holmes, Rahe, 1967]. Na liście 43 wydarzeń życiowych wywołujących największy stres – przejście na emeryturę znalazło się na miejscu 10., osiągając 45 punktów w stustopniowej skali. Wyżej na liście znalazły się między innymi: śmierć bliskiej osoby, rozwód czy poważna choroba. Na bezpośrednio niższych pozycjach znalazły się obciążenia finansowe, wynikające z zaciągniętych kredytów, pojawienie się nowego członka rodziny oraz cięża. Siła poszczególnych zdarzeń analizowanych w ujęciu stresorów potwierdza bardzo duże znaczenie emerytury jako czynnika stresogennego. Jest to zatem kolejny dowód na występowanie istotnego związku pomiędzy pracą a jakością życia, rozumianą zarówno w kategoriach materialnych, jak i poczucia szczęścia, czy satysfakcji.

#### **4. Zdrowie a praca**

Jednym z podstawowych elementów wpływających na jakość życia w wieku starszym jest poziom postrzeganego oraz faktycznego zdrowia fizycznego i psychicznego. Według badań [MPiPS, 2008b], poziom stanu zdrowia istotnie różni w zależności od sytuacji zawodowej respondentów. Najlepszy, deklarowany stan zdrowia w wieku okołoemerytalnym zgłaszają osoby pracujące i to zarówno niepobierające emerytury (z prawem lub bez prawa jej pobierania) – ok. 70% określa swój stan zdrowia jako dobre lub bardzo dobre – jak i pracujący pobierający świadczenia (ok. 48%). Z kolei wśród respondentów niepracujących wskaźnik ten waha się od 7,6% w przypadku rencistów do ok. 43% w przypadku osób niepracujących i niepobierających emerytury. Biorąc pod uwagę jednorodną grupę respondentów – emerytów – należy zauważyć, że wśród nich osoby pracujące są średnio zdrowsi od osób niepracujących. Różnica w przypadku mężczyzn jest znacząco wyższa niż w przypadku kobiet, jednak również w przypadku tych ostatnich widoczne są wyraźne dysproporcje odpowiedzi. Potwierdzeniem powyższych wyników są dane obrazujące czynniki, które uznano za najważniejsze w momencie podejmowania decyzji dezaktywizacyjnych. W Polsce zły stan zdrowia był czwartą co do ważności determinantą zaprzestania pracy. Dla 7% Polaków i 14% Europejczyków kwestie zdro-

wotne były w tym zakresie kluczowe. Respondenci bezpośrednio wskazywali na fakt, że zły stan zdrowia może nie tylko utrudnić, ale również uniemożliwić podejmowanie bądź kontynuowanie pracy [MPiPS, 2008a].

Prowadzona analiza musi być uzupełniona o przytaczane już wcześniej badania stresorów [Holmes, Rahe, 1967]. Jak wskazano, emerytura jest jednym z najsilniejszych źródeł stresu. To z kolei przekłada się na wyższe prawdopodobieństwo zapadnięcia na poważną chorobę. Suma wydarzeń życiowych i związanego z nimi poziomu stresu w danym okresie zwiększa możliwość zachorowań. Zostały one jednocześnie zakwalifikowane jako czynnik konieczny, ale nie wystarczający do zapadnięcia na chorobę, jak i do przyspieszenia momentu jej wystąpienia. Pokazanie tak silnej korelacji pomiędzy emeryturą, stresem i stanem zdrowia jest kolejnym potwierdzeniem wpływu dezaktywizacji na jakość życia osób starszych wiekiem.

Choroba wiąże się zazwyczaj z negatywnymi konsekwencjami – spadkiem poziomu dochodów oraz znaczenia w społeczeństwie w wyniku zaprzestania pracy – co prowadzi do pogarszania się stanu psychicznego osoby chorej, z czym wiąże się utrudniona rekonwalescencja oraz, często, wycofanie się z życia społecznego. Z drugiej strony, analizując pozytywny wpływ pracy, bądź powrotu do niej osób chorych, związany przede wszystkim ze wzrostem poczucia własnej wartości, czy lepszej pozycji w społeczeństwie i rodzinie, jak również wyższego poziomu bezpieczeństwa socjalnego, należałoby zwrócić szczególną uwagę na rehabilitację oraz dostosowanie stanowisk pracy do potrzeb i możliwości osób o obniżonej sprawności fizycznej lub o pewnym stopniu niepełnosprawności [Cieślik, 2008]. Działania takie miałyby istotny wpływ na podniesienie poziomu jakości życia tych osób. Dodatkowo, wpłynęłyby na podwyższenie aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych, która w dalszym ciągu pozostaje na niezmiernie niskim poziomie. W 2008 r. wskaźnik aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym w Polsce wyniósł nieco ponad 21% [GUS, 2009].

## **5. Kontynuacja pracy na emeryturze**

W teorii starzenia Alchley określił szereg elementów, które służą satysfakcji z życia i z emerytury [Kim, Feldman, 2000]. Wskazuje on przede wszystkim na te elementy, które skłaniają osoby w wieku poprodukcyjnym do kontynuowania pracy. Pierwszym z argumentów jest potrzeba utrzymania dotychczasowego trybu codziennego życia. Jest to szczególnie widoczne podczas obserwacji osób, od których praca zarobkowa wymagała bardzo dużego zaangażowania, w tym emocjonalnego, oraz szybkiego tempa działania. Brak takiej struktury po przejściu w stan bierności jest wysoce odczuwalny. Po drugie, osoby emerytowane, dla zachowania optymalnego poziomu satysfakcji z życia dążą do uczestniczenia w tych działaniach, które są dla nich najbardziej wartościowe. Stąd, gdy cenione było aktywne spędzanie wolnego czasu, hobby lub wolontariat, te aspekty życia były rozwijane na emerytu-

rze. Z kolei, gdy najwyżej oceniona była praca, ona stanowiła priorytet w dalszym ciągu. Trzecim aspektem, charakterystycznym dla tych, których celem w życiu zawodowym była kariera, jest poszukiwanie możliwości kontynuacji jakiegoś rodzaju zaangażowania w pracę. Wiąże się to przede wszystkim z potrzebą czucia się potrzebnym, wartościowym członkiem społeczeństwa. Dążenie to realizowane jest poprzez różnego rodzaju formy aktywności zarobkowej, takie jak: praca w niepełnym wymiarze czasu, praca czasowa, bądź konsulting. Czwartym wymiarem, tożsamym dla osób w wieku emerytalnym, jest potrzeba utrzymania poziomu i jakości kontaktów społecznych, które były dla nich typowe we wcześniejszym, aktywnym zawodowo okresie życia. Założenie takie może zostać osiągnięte zarówno dzięki kontynuacji relacji zawodowych, jak i rozwinięciu związków rodzinnych, przyjacielskich, czy wśród osób dzielących zainteresowania danej osoby.

Opisywana odczuwana wysoka ocena zachowania interakcji społecznych typowych dla dotychczasowego życia, w którym jedną z wiodących ról odgrywała praca jest potwierdzona badaniami ilościowymi, prowadzonymi w różnych państwach świata [HSBC, 2006]. Respondenci pytani o główne czynniki motywujące do kontynuacji pracy w wieku poprodukcyjnym generalnie wymieniali: kwestie finansowe (25% respondentów), wartościowe, znaczące zajęcie (22%), utrzymanie aktywności fizycznej (21%) oraz po 13% odpowiedzi wskazujących na kontakt z innymi oraz stymulację umysłową. Co ciekawe, wskazania dla badanych w Polsce dość znacznie różniły się od wyników ogółem. W tym przypadku na pierwszym miejscu plasuje się czynnik najbardziej istotny dla co trzeciego respondenta, czyli utrzymanie dotychczasowych relacji społecznych. Dopiero na kolejnych miejscach znalazły się względy finansowe i poczucie bycia wartościowym (po około 20% odpowiedzi). Taką rozbieżność wyników można tłumaczyć między innymi za pomocą typowego modelu życia osób aktywnych zawodowo w Polsce. Najczęściej powtarzający się scenariusz ogranicza się do utrzymywania kontaktów społecznych jedynie, bądź przede wszystkim, w miejscu pracy. Większość czasu i energii poświęcona jest na pracę płatną i związane z nią relacje, co jednocześnie ogranicza możliwość budowania więzi pozazawodowych. Dezaktywizacja zmienia sytuację, pozbawia kontaktów zawodowych, a zatem w znacznym stopniu wymusza zmianę zachowań i przyzwyczajeń, co z kolei wpływa na obniżenie satysfakcji z życia na emeryturze.

Pamiętać jednocześnie należy, że percepcja pracy osób w wieku starszym może być różna. Dla tak niejednorodnej grupy społecznej, ze względu na cechy osobowe, poziom wykształcenia, podejście do doksztalcania się i zdobywania nowych kwalifikacji, w końcu w zależności od stanu rodzinnego i zachowań aktywnych/dezaktywizacyjnych partnera, decyzja o zaprzestaniu bądź kontynuowaniu pracy będzie podejmowana we wcześniejszym bądź późniejszym okresie życia. Jak wykazano, duży wpływ na omawiane zachowania będzie miała także konstrukcja obowiązującego systemu emerytalnego i socjalnego, między innymi w zakresie pułapu wieku emerytalnego, szczodrości i elastyczności systemów, jak również postrzegania i faktycznego stanu zdrowia. Istotnym faktorem jest tu dotychczenio-

wa aktywności i to nie tylko w znaczeniu intensywności, ale też rodzaju wykonywanych zajęć, stopnia uciążliwości i trudnych warunków pracy. Te elementy stanowią dodatkowe źródła kształtowania się poziomu jakości życia w starszym wieku, o których nie należy zapominać w trakcie przeprowadzania tego typu analiz.

## **6. Identyfikacja istoty pracy w starszym wieku**

Jak zatem wynika z powyższego zestawienia, aktywność w życiu osób starszych jest ważna zarówno dla utrzymania odpowiedniego stanu zdrowia, jak i psychofizycznej aktywności. Pytaniem dość rzadko stawianym w literaturze przedmiotu jest to, w jaki sposób starsze osoby definiują posiadanie zajęcia i czy utożsamiają je z zatrudnieniem, czyli wykonywaniem płatnej pracy. Odpowiedź w tym zakresie wydaje się być kluczowa dla właściwego określenia czynników, które budują odpowiednią jakość życia tej grupy wieku. Dokonana przez Barbick i Bonder [2005] analiza literatury pozwala na pewne istotne wnioski w tym zakresie. Po pierwsze, osoby identyfikują swoją aktywność zgodnie z tym, jak ważna była ona dla nich we wcześniejszych latach życia. Oznacza to, że dla osób, które najwyżej ceniły pracę zarobkową – ona będzie priorytetem w kształtowaniu satysfakcjonującego życia na jej późniejszym etapie. Gdy z kolei najwięcej satysfakcji czerpali oni z aktywności pozazawodowej bądź pozazarobkowej, tak też będzie w przyszłości. Znaczenie aktywności jest tu potwierdzone również w badaniach wskazujących, że osoby, które określają swoje starsze życie jako pomyślne, znacznie częściej wykonywały pracę zarobkową, wolontarystyczną, a nawet prace domowe, czy związane z pielęgnacją ogrodu w porównaniu z osobami o niższym poziomie satysfakcji z życia.

Jednocześnie bardzo wyraźnie podkreślane jest wysokie znaczenie wykonywania wartościowego (celowego) zajęcia dla utrzymania zdrowia i dalszego życia. Owe opisywane już wcześniej, utrzymanie dotychczasowego trybu życia wymaga kontynuacji aktywności. Dlatego też „zajęcie” definiowane jest przez jednostki często odmiennie od „zatrudnienia” i w perspektywie jakości życia te dwa pojęcia nie są tak silnie rozróżniane, jak ma to miejsce na przykład w dziedzinie ekonomii. Wykonywanie zajęcia wartościowego, mającego znaczenie dla danej osoby, dającego satysfakcję, określane jest jako produktywnie przez daną osobę. Są to między innymi: pomoc świadczona na zasadach nieformalnego wolontariatu, pomoc sąsiedzka i w ramach rodziny (np. doraźna opieka nad wnukami). Jednak z punktu widzenia tworzenia produktów i usług, czy szerzej produktu krajowego brutto działania tego typu nie są często zaliczane do kategorii produktywnych. Ewaluacja znaczenia produktywności postępująca wraz ze starzeniem się jest kategorią często nieuwzględnianą, a zatem zaburzającą możliwość właściwego rozpoznania potrzeb osób starszych wiekiem w zakresie jakości ich życia. Niedoszacowanie różnego znaczenia produktywniej aktywności może stać się przeszkodą w optymalizacji strategii państwa w kierunku zapewniania odpowiedniej jakości życia swoich obywateli.

## 7. Podsumowanie

Jakość życia jest kategorią często przytaczaną w różnorodnych strategiach na poziomie państw i władz lokalnych. Zapewnienie odpowiedniej jakości życia wskazuje więc na reorientację polityki społecznej i gospodarczej w kierunku zainteresowania nie tylko dobrobytem w znaczeniu materialnym, ale również psychofizycznym stanie satysfakcji życiowej obywateli. Dostrzeżenie wagi znaczenia jakości życia dla rozwoju społeczeństwa należy ocenić bardzo wysoko, szczególnie w perspektywie stale i dynamicznie postępującego procesu starzenia się społeczeństwa. Rosnący udział osób w wieku poprodukcyjnym w populacji powinien być odzwierciedlony w dążeniu do zapewnienia pomyślnego starzenia się jednostek. Będzie miało to miejsce, kiedy odpowiednie działania zostaną podjęte w kierunku poprawnej identyfikacji postrzegania pracy i aktywności przez osoby starsze wiekiem, ich koncepcji składowych jakości życia, takich jak: zdrowie, aktywność, kontynuacja stylu życia czy możliwość utrzymania wypracowanych dotychczas relacji. Nieodzownym elementem są reformy polityki państwa dla zapewnienia optymalnych warunków budowania wysokiej jakości życia osób starszych, jak również stymulacji tej grupy społeczeństwa do samokształtowania satysfakcji z życia.

## Literatura

- Bambrick P., Bonder B., 2005, *Older adults' perception of work*, "Work", 24 (2005), 77-84
- Bowling A., 2008, *Enhancing later life: How older people perceive active ageing?*, "Aging & Mental Health", Vol. 12, No. 3, May 2008, 293-300
- CBOS (Centrum Badań Opinii Publicznej), 2007, *Wcześniejse emerytury i praca zarobkowa emerytów*, *Komunikat z badań*, BS/167/2007, Warszawa, dane dostępne w dniu 12.03.2010 na stronie internetowej [www.cbos.pl](http://www.cbos.pl)
- Cieślak A., 2008, *Wpływ aktywności zawodowej na jakość życia osób chorych na białaczkę*, „Studia Medyczne”, 2008/9, 27-32
- GUS (Główny Urząd Statystyczny), 2009, *Aktywność ekonomiczna ludności Polski. IV kwartał 2008*, ZWS GUS, Warszawa, 213 s.
- Holmes Th. H., Rahe R. H., 1967, *The Social Readjustment Rating Scale*, "Journal of Psychosomatic Research", Vol. 11/1967, 213-218
- HSBC, 2006, *The future of retirement. What people want*, London, 20 s.
- Kim S., Feldman D. C., 2000, *Working in retirement: The antecedents of bridge employment and its consequences for quality of life in retirement*, „Academy of Management Journal”, Vol. 43, No. 6, 1195-1210
- Marczuk B., 2010, *Starsi nie zabierają pracy młodym*, „Dziennik”, wtorek 16 marca 2010r., artykuł dostępny na stronie internetowej <http://www.dziennik.pl/opinie/569724.html> w dniu 26.04.2010

- MPiPS (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej), 2008b, *Dezaktywizacja osób w wieku okołiemerytalnym. Raport z badań*, Departament Analiz Ekonomicznych i Prognoz, Warszawa, 139 s.
- MPiPS (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej), 2008a, *Solidarność pokoleń. Działania dla zwiększenia aktywności zawodowej osób w wieku 50+ (Projekt)*, Warszawa, 87 s.
- Stec M., 2008, *Raport z wywiadów grupowych z osobami w wieku okołiemerytalnym*, Załącznik 6 do raportu z badań „Dezaktywizacja osób w wieku okołiemerytalnym”, Departament Analiz Ekonomicznych i Prognoz, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, 28 s.